

הקם מאוחר וקורא ק"ש בלי תפילין וברכות ק"ש

[א]

כמעיד עדות שקר

יש אנשים, ובפרט בחורי ישיבה, שקמים מאוחר, וכדי שלא יעבר זמן ק"ש קנראים ק"ש וחוזרים לישון. ויש בהנהגה הזו כמה בעיות, א. ק"ש בלי תפילין, ב. ק"ש בלי ברכות, ג. ק"ש בלי ברכת התורה. ד. הליכה לישון אחרי שהגיעה זמן המצוה.

ק"ש בלי תפילין

והנה עה"פ (במדבר כג, כד) "עם כלביא יקום", פרש"י כשהן עומדים משנתם שחרית, הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצות, ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין.

כמעיד עדות שקר

ויש ללמוד עליהם קצת לימוד זכות, דהנה מקשים העולם הרי אמר עולא (ברכות יד, ב) הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים, א"כ אין זה מעלה ש"חוטפין מצוות" ק"ש ואח"כ תפילין.

ובשם החוזה מלובלין תירצו דרק אם אין דעתו להניחם אח"כ הוי כמעיד עדות שקר, אבל אם כוונתו להניחם אח"כ אין בעיא, וכאן כוונתם להניח תפילין. ומביא רביה מרחב"א שאמר דהוי כהקריב זבח בלי נסכים, ולגבי נסכים קי"ל (זבחים מד, א) אדם מביא את זבחו היום ונסכין מיכן עד עשרה ימים, אלא ע"כ מיירי שאינו מתכוון להניח תפילין כלל, א"כ גם למ"ד משום עדות שקר רק אם אינו מתכוון להניחם כלל.

בשו"ת ארץ צבי (סימן לג) הביא סמך לדברי החוזה מלובלין, מהמהרש"א בחידושי אגדות (ע"ז ד, ב), שהביא דברי הירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ח) "שמעה ה' צדק" - זו קריאת שמע, "הקשיבה רנתי" - זו רינון של תורה, "האזינה תפילתי" - זו תפלה, "בלא שפתי מרמה" - זו מוסף, מה כתיב בתריה מלפניך משפטי יצא. ופירש מהרש"א, על פי מה שאמרו כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, ואף כאן הרי הוא אומר בשחרית "יום תרועה" ואינו תוקע, והוי כמעיד עדות שקר בעצמו. אבל במוסף שתוקעים בו הוי בלא שפתי מרמה ע"ש. ולכאורה אם כן איך תקנו לומר בשחרית יום תרועה כשאנו תוקע אז, הלא הוי כמעיד עדות שקר, אלא מכיון שאחר כך תוקע במוסף שאומרים בו פסוקי שופרות מתקן הדבר גם למפרע, והוא הדין כאן כשמניח תפילין אחר כך וקורא בהן קריאת שמע מתקן הדבר למפרע, ואין בו משום מעיד עדות שקר בעצמו.

אבל מרש"י לא משמע כן דאמרינן התם (ברכות יד, ב) שרב משי ידיה וקרא קריאת שמע ואנח תפילין וצלי ומסיק דשלווחא הוא דעוית, ופרש"י שהשליח קלקל, שאיחר להביא לו תפילין מעיקרא, והגיע זמן קריאת שמע והוזקק לקרות כדי שלא יעבור הזמן, וכי מטי שלוחא דתפילין - אנחינהו. משמע דבלא"ה שהזמן עובר היה מחכה לתפילין, הרי שאפילו אם כוונתו להניחם אח"כ היה מקפיד לקרא ק"ש עם תפילין.

תפילה לבן א"י בחו"ל

הפרי חדש (או"ח סי' תצו) מעיד על עצמו כשהלך למצרים ודעתו לחזור לארץ ישראל, שביו"ט שני בבוקר הניח תפילין בצנינעא בביתו וקרא קר"ש עמהם משום דאמרו חז"ל שכל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, ואח"כ הלך לביהכ"נ והתפלל תפילת י"ח, דכיון דהוי בלחש כצנינעא דמי אף על פי שיש בה קצת אריכות יותר מתפילת יום טוב. ואעפ"כ כשמקצת העם קמו סמוך לחתימה דאמת ויציב, התחיל להתפלל. מבואר גם מדבריו דלא כה"חזוה"י, ששם הרי הניח תפילין, א"כ למה דווקא כשאומר ק"ש, ואין לחלק בין הנחת תפילין אח"כ או הנחת תפילין לפני, ואפילו אם נחלק היה יכול להניחם אחרי התפילה.

הנחת תפילין באמצע ק"ש

עוד העירו מזה שדנו הפוסים (או"ח סו, ב) במי ששכח להניח תפילין שיכול להניחם באמצע ק"ש ולברך, ועי' משנ"ב ס"ק טז) וז"ל אבל תפילין דהוא חובת הגוף, וגם בלתי התפילין הוא כמעיד עדות שקר בעצמו ח"ו שאומר וקשרתם ואיננו קושר, ע"כ נקטינן כדעה הראשונה דלא חשיבה הפסק. ואם איתא כדברי ה"חזוה"י הרי כוונתו להניח תפילין אח"כ.

אינו מעכב בדיעבד

נפסק בשו"ע (או"ח נח, א) שזמן ק"ש של שחרית, משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת, ברחוק ד' אמות, ויכירנו. ונמשך זמנה עד סוף ג' שעות, שהוא רביע היום.

וכתב המשנ"ב (ס"ק ה) שהמאחרים קריאת שמע בשביל ציצית או תפילין טועים, אלא יקרא ק"ש בברכותיה בזמנה בלא ציצית ותפילין וכשיהיה לו יניחם ויקרא בהם ק"ש או פרשה אחרת או מזמור תהלים.

ואפילו אם ספק לו שמא יעבור זמן ק"ש ג"כ אין להמתין על תלית ותפילין דאינו מעכב זה את זה אבל בלא"ה ימתין דכל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו.

מקור המשנ"ב הוא בלבוש (או"ח נח, ב - ג) וז"ל ראיתי יש טועין כשאין להם ציצית או תפילין בבקר או כשהם בדרך ואינם יכולים להניחן מחמת קור וצינה, אינם רוצין ג"כ לקרות קריאת שמע בזמנה בהיותם בדרך בלא ציצית ותפילין, עד בואם לביתם או למלון, ושם מניחים ציצית או תפילין ומברכין עליהם וקורין קריאת שמע בברכותיה, ולפעמים אפילו לאחר שעבר זמנה. אבל נ"ל שהוא טעות גמור בידם, דודאי לעולם יש להקדים קריאת שמע בברכותיה בזמנה בכל מה שיוכל ואפילו אין לו ציצית בבגדו ולא תפילין בראשו ובזרועו, ואע"ג דאמרינן לעיל (כה, א) כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין הרי הוא מעיד עדות שקר בעצמו, אינו אלא אסמכתא בעלמא ולא אמרו כן אלא במזיד, אבל כשיש לו אונס שאין לו תפילין או ציצית מוטב הוא שיקרא קריאת שמע בזמנה בברכותיה אפילו בלא ציצית ותפילין משיעבור זמנה, דהא מצות קריאת שמע מצות עשה בפני עצמה היא ולא תלאה אותה התורה בהנחת ציצית או תפילין. ואח"כ כשיהיו לו ציצית או תפילין או כשיבוא לביתו או למלון יניחן ויברך עליהן כדי לקיים מצות עשה דתפילין.

ועי' בנחלת צבי (או"ח סו, ח) שמביא ראייה לדברי הלבוש מהא דאיתא בברכות (יד, ב) שרב משי ידיה וקרא ק"ש ואנח תפילין וצלי, ופריך היכי עביד הכי והתניא החופר כוך למת בקבר פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, הגיע זמן קריאת שמע עולה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל כו', ואסיקנא שלוחא הוא דעוית, ופרש"י והיכי עביד שהקדים ק"ש לתפילין, שלוחא הוא דעוית, השליח קלקל שאיחר להביא לו תפילין מעיקרא, וחשיב דלא אזיל והגיע זמן ק"ש והזקק לקרות כדי שלא יעבור הזמן, וכי מטא שלוחא דתפילין אנחינהו. וכתב הנחלת צבי מכאן ראייה ללבוש, ודלא כבעל מגדל דוד שהשיג על בעל הלבוש בזה, שאין השגתו כלום ואין לסמוך עליו.

דרך זלזול ופריקת עול

ויעויין עוד במאירי (ברכות יד, ב) שאינו כמעיד עדות שקר א"כ הוי דרך זלזול, וז"ל חובה לאדם להקדים הנחת תפילין ולבישת ציצית קודם שיקרא את שמע, וכל הקורא קריאת שמע בלא תפילין **אם עשה זה דרך פרוק עול מצות תפילין או דרך זלזול** הרי הוא כאלו מעיד עדות שקר בעצמו, שהרי הוא מראה עצמו כמקבל עול מצות והוא מפקיען. ואם הוא קוראה בלא ציצית **והוא לובש כסות המחויב בו** הרי הוא כאלו הקריב זבח בלא נסכים. וצ"ע קצת בדבריו למה לענין ציצית נקט כאילו הקריב זבח בלא נסכים, ולא כאילו מעיד עדות שקר.

האם יש ענין לקרא ק"ש כשמניח תפילין אח"כ

מוסיף הלבוש שיחזור ויקרא ק"ש בלא ברכות בעוד התפילין עליו, ולא לשם חובה רק כקורא בתורה בעזה"י. או אם ירצה יקרא בהן פרשה אחרת או מזמור אחר מתהלים וכהאי גוונא ויצא ידי חובתו בהנחתו, שאין מצותן תלויה דוקא בק"ש שהרי הם ג"כ מצות עשה בפני עצמן.

הנחת תפילין בין גאולה לתפלה

יש עוד מקומות שרואים שאם קרא ק"ש בלי תפילין אז כשחוזר ומניח תפילין שצריך לחזור וקרא ק"ש או פרשה אחר. כתוב בשו"ע (או"ח סו, ח) צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק לאחר שאמר גאל ישראל, רק אם אירעו אונס שלא הניח תפילין ונזדמנו לו בין גאולה לתפלה מניח אז, ולא יברך עליהם עד אחר שיתפלל, אבל תלית לא יניח אז. ואם עד שלא אמר גאל ישראל נזדמנו לו תלית ותפילין, מניחם, ולא יברך עליהם עד אחר תפלה. וכתב הרמ"א די"א שקודם גאל ישראל יברך על התפילין, והכי נהוג.

וכתב המשנ"ב (ס"ק מ) שמירר שלא היה יכול להמתין בק"ש עד שיזדמן תפילין משום שהיה מתיירא שיעבור זמן ק"ש, וה"ה אם מתיירא שיעבור זמן תפלה מתפלל בלי תפילין, ותיכף כשיבואו אח"כ לידו באמצע היום או במנחה יניחם ויאמר איזה מזמור.

תפילין של ר"ת

וגם בשו"ע (או"ח לד, ב) כתוב כך לענין מי שלובש תפילין דר"ת. וז"ל השו"ע ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצועות בעלמא, כי מקום

יש בראש להניח שתי תפילין וכן בזרוע. ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד, יניח כדברי האחד של יד ושל ראש, ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה. וי"א שאם לא יוכל להניח בבת אחת, יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה, ואחר התפלה יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע (דברים ו, ד - ט) והיה אם שמוע (דברים יא, יג - כא).

וכתב המשנ"ב (ס"ק טו) שפרשת ציצית אינן צריך לקרא, כי חששא דשמא העיד עדות שקר כבר תיקן בב' פרשיות. מבואר בדבריו שע"י קריאת ק"ש אח"כ מתקן מה שהעיד עדות שקר לני זה, וצ"ע.

הרואה שהקשר היה מנותק

ויש עוד מקום שכתוב שיקרא דווקא ק"ש, והוא במשנ"ב (לב, רלג) בשם הא"ר מעשה באחד שראה אחר חליצת התפילין שהותר הקשר של יד, והוריתי לחזור ולהניח ולקרות ק"ש בלי ברכה, דהא מצות תפילין כל היום, ומסביר המשנ"ב שטעמו דלשיטת רש"י דס"ל דהיו"ד הוא הלמ"מ לא יצא עדיין ידי המצוה, ושמה לא הוזכר האופציה לקרא פרשה אחר.

וצ"ב למה בשני מקרים הראשונים כתב שיאמר איזה מזמור, ואילו במי שלובש תפילין דר"ת כתב שיקרא ק"ש כדי לתקן מה שהעיד עדות שקר. וגם במקרה של הא"ר ג"כ כתוב שיחזור ויקרא ק"ש.

חילוק בין תוך זמן ק"ש ולאחר זמן ק"ש

ונראה שהחילוק הוא אם עבר הזמן או לא, שבסימן לד מיירי שלובש תפילין של ר"ת בזמן ק"ש, שלכן יש לו לקרא ק"ש עוד הפעם. וכן בס"ל לב מיירי שהוא עדיין לפני זמן ק"ש אלא שלא יצא ידי"ח בהנחת תפילין, א"כ שפיר יש ענין בקריאת שמע. משא"כ במקרה של הלבוש שמיירי אחר זמן ק"ש, ולכן אין ענין דווקא לקרא ק"ש. וכן בסימן סו מיירי שהסיבה שלא המתין לתפילין משום שחש שיעבור הזמן.

אבל עדיין צ"ע מסברא למה יקרא ק"ש עוד הפעם אם כבר יצא ידי"ח ק"ש. אלא שקורא עוד הפעם לתקן מה שעוות, וקשה דלכאורה הוי מעוות שאינו יכול לתקון, שהרי כבר "העיד עדות שקר".

ונראה שצ"ל שק"ש בלי תפילין הוי חסרון בעצם הק"ש, אע"פ שבוודאי יצא ידי"ח ק"ש. והטעם שיסוד ה"עדות שקר" הוא שאינו מקבל עליו מלכות שמים ועול מצוות בשלימות, שהרי אינו מניח תפילין.

עוד צ"ל שעכ"פ היכא שיש חסרון מסויים במעשה מצוה יכול לתן אותו בעשיית מצוה פעם שני. (וכידוע דנו בזה האחרונים האם שייך לקיים מצוה פעמיים, דעת הגר"ח כידוע שא"א, אפילו באופן שהיה חסרון כל דהו במצותו, דהיינו שלא היה מהודר. אבל יש חולקים עליו. ואוילי יש לחלק בין הידור מצוה לחסרון בעצם קבלת מ"ש ומצוות). ולענינינו אם נאמר שהיה פה חסרון בעצם הק"ש, ויש אפשרות לתקן מעשה המצוה אפילו היכא שכבר יצא ידי"ח, י"ל שע"י שיקרא ק"ש עוד הפעם עם תפילין יתקן ה"עדות שקר".

"למען תהיה תורת ה' בפינו"

ועדיין צ"ע מה מרוויח בזה שקורא ק"ש אח"כ כקורא בתורה, הרי מה שקרא בלי תפילין הוי מעוות לא יוכל לתקון. עוד צ"ע מש"כ שיקרא פרשה אחרת או מזמור, מה הקשר בין קריאת דברי תורה לתפילין, וצ"ע. ואולי י"ל בדרך דרש שהרי כתוב במצות תפילין "למען תהיה תורת ה' בפיך", ולכן יש ענין בקריאת דברי תורה כשלוש תפילין.

ק"ש ותפלה בלי תפילין או תפלה בצבור

עוד כתב המשנ"ב (שם) צ"ע מי שאין לו תפילין בעת שהצבור מתפללין אם טוב יותר שיתפלל עם הצבור אף שהוא בלי תפילין, ואח"כ כשיגיעו התפילין לידו יקיים מצות תפילין לבד, או מוטב שיתעכב אחר תפלת הצבור כדי לשאול תפילין מחברו כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין. ופסק המ"א דמוטב שיתעכב אחר תפלת הצבור וישאול תפילין כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין. עי"ש במג"א (ס"ק ח) שכתב שקצת משמע בתוס' דתפלת צבור עדיף, אך יש להוכיח מדאמרינן (סוף סי' קי"א) דסמיכת גאולה לתפלה עדיף מתפלה עם הצבור, ותפילין עדיף מסמיכת גאולה לתפלה כמ"ש כאן, א"כ ק"ו שתפילין עדיפי מתפלת צבור. וגם יש להוכיח קצת מדפרש"י שרב נתיירא שיעבור זמן ק"ש, ולא פירש שרב קרא בלא תפילין כדי להתפלל עם הצבור, אע"כ צ"ל דמוטב להתפלל בתפילין מלהתפלל עם הצבור.

ק"ש בלי ציצית בלילה

הבאנו דברי המאירי שגם הקורא ק"ש בלי ציצית הוי כקורא עדות שקר בעצמו. וכן מבואר בזה"ק (רעיא מהימנא כרך ג פרשת שלח קעה, א) וז"ל אמינא אוי לי דבני נשא לא ידעי לאשגחא ולאסתכלא על מה מתענשין לשקרא בהאי בוגדים בגדו, דהא קורין ק"ש בלא ציצית וסהדין סהדותא דשקרא, ואלין אינון בוגדים דבגדו משקרי דגרמייהו, ובגד בוגדים בגדו לבושא דלהון בלא ציצית אקרי בגד בוגדים, לבושא דאינון בוגדים דבגדו דמשקרי וסהדין סהדותא דשקרא בכל יומא ווי לון ווי

לנפשיהון דסלקי בההוא כרסייא דתכלא למידן ועלייהו כתיב (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ההוא בגד דלהון אשתמודע לגבי כל מאריהון דדינין ווי לון דלית לון חולקא בעלמא דאתי, זכאין אינון צדיקייא דמלבושיהון ותקוניהון אשתמודען לעילא לאוטבא לון בהאי עלמא ובעלמא דאתי, ע"כ.

כתוב בשו"ע (או"ח יח, א) לילה לאו זמן ציצית הוא, דאמעט מ"וראיתם אותו" (במדבר טו, לט), להרמב"ם, כל מה שלובש בלילה פטור אפילו הוא מיוחד ליום, ומה שלובש ביום חייב, אפילו מיוחד ללילה. ולהרא"ש, כסות המיוחד ללילה פטור אפילו לובשו ביום, וכסות המיוחד ליום או ליום וללילה, חייב אפילו לובשו בלילה. וכתב הרמ"א שספק ברכות להקל, ע"כ אין לברך עליו אלא כשלובש ביום והוא מיוחד ג"כ ליום. ואחר תפלת ערבית, אע"פ שעדיין יום הוא, אין לברך עליו. ובליל יום כפורים יתעטף בעוד יום ויברך עליו.

וכתב המג"א (ס"ק א) בשם הב"ח שאפילו היה טלית עליו יסירנו כשמתחילין ברכו, מאחר דעכשיו אין לובשין הטלית אלא למצות ציצית אם יהיה עליו יראה כאלו סובר לילה זמן ציצית הוא.

וכתב ע"ז הגרע"א לעיין ססי"כ ד' במג"א בשם הזהור. היינו שרצה להעיר למה יסיר הטלית הרי הולך עכשיו לקרא ק"ש, ובקורא בלא ציצית הוי כמעיד עדות שקר. וכתב דמ"מ י"ל כיון דעכשיו כולם לובשים טלית קטן לא הוי עדות שקר. ויש בדבריו חידוש שגם בק"ש של ערבית ישנו משום מעיד עדות שקר, עכ"פ להרא"ש.

עוד מציין שם הגרע"א לדברי מג"א (ל, ב) לענין לבישת תפילין בלילה, שבסי"כ כ"ה כ' בשם הג"מ שחולצן כשמגיע בק"ש של ערבית ל"כימי השמים על הארץ", והיינו כשמתפלל ערבית מבע"י. משמע שרצה הגרע"א להוכיח משם שגם בתפילת ערבית שייך כמעיד עדות שקר אם אינו לובש תפילין היכא שמתפלל מבע"י. ומה"ט מסלק התפילין רק אחר פרשת והיה. וצ"ע א"כ למה לא יניח תפילין לכתחילה בשביל מעריב כשמתפלל מבע"י.

ציצית חדשים בתשעת הימים

מצינו נ"מ בהזוה"ק שגם לקרא ק"ש בלי ציצית נחשב למעיד עדות שקר, בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סימן פב) שדן באחד שנפסק לו קרן טליתו בשבוע שחל ט"ב בתוכו, ולא היה לו בגד בעל ד' כנפות אחר לקיים מצות ציצית. צדדי הספק, שמצד אחד הרי גזרות חכמים שלא ללבוש בגד חדש באותה שבת, אמנם מאידך גיסא אם לא יעשה חדש יתבטל מציצית באותן הימים, ומיירי שלא היה אפשר לו בתיקון הישן. ופסק היעב"ץ שאם אין לו טלית אחרת כל עיקר, ולא אפשר בשאלה כדי שיהא עליו ציצית לפחות בשעה שמתפלל, יש להתיר לו דודאי לא גזרו כה"ג דמילתא דלא שכיחא היא, ועדיף ממי שאין לו אלא כתונת א' שהקלו לו לצורך הגוף, וכ"ש לצורך מלבוש הנשמה. וכיון שכל הקורא ק"ש ומתפלל בלי ציצית כאלו מעיד עדות שקר, מוטב שיעשה לו בגד חדש לקיים המצוה. אבל אם מצוי לו לעת התפלה, לא יעשה, ואע"פ שהולך כל היום בלי ציצית הרי הוא כמנודה לשמים, (פסחים קיג, ב) במזיד דברים אמורים. וזה אנוס ע"פ תקנת חכמים, וטוב שלא יבטל גזרתם, כיון דלא ענשי אעשה וכה"ג ליכא למיחש מידי, ומאחר שאינו חובת גברא מדוע לא תהא תקנת חז"ל במקומה עומדת.

אמירת ק"ש לפני התפלה

כתב הרמ"א (או"ח מו, ט) שטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו', בשכמל"ו, כי לפעמים שוהין עם קריאת שמע לקרותה שלא בזמנה ויוצא בזה.

וכתב המשנ"ב (ס"ק לא) דבלא בשכמל"ו לא נראה הק"ש רק כסיפור דברים. אך יכוין שלא לצאת אא"כ ירא שהצבור יעברו זמן ק"ש, אבל כשלא יעברו מוטב לצאת ידי ק"ש עם הצבור, שבצבור יקרא כל השלשה פרשיות ובברכותיה כמו שתקנו חז"ל לכתחלה. ובמקום שירא שהצבור יעברו זמן ק"ש יכוין לבו כדין ק"ש, ויכוין לצאת בזה המצות עשה דק"ש, דבמצוה דאורייתא קי"ל (סימן ס' ס"ג) דמצות צריכות כונה. וי"א שיקרא כל הפרשה ראשונה, ויותר טוב שאז יקרא כל השלשה פרשיות כמו שכתב הפר"ח כדי להזכיר יציאת מצרים בזמן ק"ש.

מקור המשנ"ב שיקרא כל פרשה ראשונה הוא במג"א בשם מהרש"ל, וכתב עליו הדגול מרבבה שבחול אם עדיין לא הניח תפילין, ודאי לא יכוין לצאת, כי הקורא קריאת שמע בלא תפילין מעיד עדות שקר.

[ב]

ברכות ק"ש

ק"ש בלי ברכות

קיים עוד בעיא במי שקורא ק"ש לפני התפלה לצאת בו ידי"ח ק"ש לפני זמן ק"ש, והוא שלכתחילה צריך לקרא ק"ש עם הברכות, [ולפי הפרי יצחק (סי' א) לקרא ק"ש בזמן עם הברכות דוחה תפלב"צ. אבל במשנ"ב (סוף סי' מו) מבואר לא כך אלא

שיכול לומר ק"ש בלי הברכות בזמן ולחכות להתפלל עם הציבור, אע"פ שעכ"פ להלכה אין הברכות מעכב את ק"ש.

וכ"כ בשו"ע (או"ח ס, ב) קרא ק"ש בלא ברכה יצא י"ח ק"ש וחוזר וקורא הברכות בלא ק"ש. ונ"ל שטוב לחזור ולקרוא ק"ש עם הברכות.

ועי' בביאור הגר"א שהמקור הוא ממתני' (רפ"ב) היה קורא אם כוון לבו יצא, ואמר עלה בירושלמי א"ר בא זאת אומרת ברכות אינן מעכבות. ואף שר"ה גאון כתב דוקא ביחיד אבל בציבור מעכבות כמש"ש (יב, א) דסדרן דוקא אינו מעכב, ושם בציבור כמש"ש א"ל הממונה, וה"ה דמעכבות לק"ש, מ"מ הסכים הרשב"א לס' ראשונה דהברכות לא קאי על ק"ש, דאל"כ היאך מקילין להפסיק בין הפרקים ומקילין בהן יותר מבאמצע.

ברכות בלא ק"ש

כדברי הגר"א ברכת ק"ש אינם ברכות על ק"ש מבואר בדברי הרשב"א בכמה מקומות, בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן שיט) דן לומר שאם קרא ק"ש בלא ברכות שחוזר ואומר הברכות, וז"ל ומיהו מסתברא שחוזר ואומר ברכות ובפני עצמן בלא ק"ש שכבר יצא. ואע"פ שברכות לפני קריאתה נתקנו, לאו ברכות של ק"ש כדי שתאמר היאך יברך שלא על הקריאה, שהרי אינו מברך אשר קדשנו וצונו לקרא את שמע או נותן התורה כדרך שתקנו בקריאת התורה או בקריאת המגילה. ולפיכך אע"פ שיצא ידי קריאה ידי ברכות לא יצא, וחוזר הוא וקורא ברכות בפני עצמן.

ברכת ק"ש כשמתפלל ערבית מוקדם

ועל דרך זה כתב הרשב"א (ח"א סימן מז) ליישב דברי רש"י (ברכות ב, א) שביאר המנהג שמתפללים ערבית מוקדם, אע"ג דקי"ל שזמן ק"ש של ערבית הוא משעה בצאת הכוכבים, והקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. שקורין ק"ש רק כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה. א"כ תמה הרשב"א למה קורין אותה בברכותיה דהא אכתי לא מטא זמנה ועובר על "לא תשא".

ותי' הרשב"א דברכות של ק"ש אינן ברכות של ק"ש ממש כברכת התורה וכברכת המצות, שא"כ היה לנו לברך לקרוא את שמע כמו שמברכין על קריאת התורה ועל קריאת המגילה. אלא ברכותיהן שנתקנו בפני עצמן, אלא שתקנו לאומרן לפני ק"ש, ולפיכך מי שקרא ק"ש בלא ברכותיה חוזר ואומר ברכותיה בפני עצמן ואין בכך כלום.

ומכיון שאין הברכות ברכות הקריאה ואם ברכן קודם זמנם של שמע אין בכך כלום. עוד הביא ראייה מהא דתנן (ברכות ט, ב) מכאן ואילך לא הפסיד קאדם שקורא בתורה, ואסיקנא מאי לא הפסיד לא הפסיד בברכות אע"פ שעבר זמנה של קריאה.

עניית אמן אחרי הבוחר בעמו ישראל

לפי הגר"א יוצא שהמחבר סותר את דבריו, דהנה נחלקו הראשונים האם יש לענות אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה, שיטת הרמב"ן שאין לענות אמן משום דהוי הפסק, עי"ש שכתב לפי שהדבר ידוע שאהבת עולם ברכת המצוה היא לק"ש, שכל המצות כולן טעונות הן ברכה עובר לעשייתן.

אמירת ברכת אהבה רבה אחר ק"ש

עי"ש שהוכיח כדבריו משמעטא "דאמר להם הממונה ברכו ברכה אחת כו", ובשו"ת פרי יצחק (ח"א סימן א) ביאר ראיתו על פי מה שהקשו האחרונים בסוגיא שם בהא דאמר שם בגמ' אא"ב יוצר אור הווי אמרי היינו דברכות אין מעכבות זא"ז דלא קא אמרי אהבה רבה, והקשו בזה דאפילו אי יוצר אור הווי אמרי מנ"ל דברכות אין מעכבות, דלמא לעולם מעכבות זא"ז אלא דבאמת אמרי אהבה רבה אח"כ, ומה שלא אמרו מתחילה היינו משום שלא היה להם פנאי וכמו שלא אמרו כל התפלה משום זה, ואח"כ כשהיה להם פנאי אמרי באמת אהבה רבה ג"כ, וכמבואר בגמ' לענין יוצר אור וכן הקשה הפנ"י והצל"ח. ומזה הוכיח הרמב"ן דבע"כ אהבה רבה היא ברכת המצוה ממש לק"ש, ולפ"ז ניהא שפיר דבע"כ א"א לומר ברכת אהבה אחר ק"ש דהוי ככל המצות דצריך לברך עובר לעשייתן דוקא ואי לא בירך קודם המצוה לא יברך אח"כ. והא דמבואר בגמ' דאמרי יוצר אור אחר ק"ש היינו משום דברכת יוצר ברכת השבח היא ולא ברכת ק"ש ממש ולכך יש לברך ג"כ אחר ק"ש. וזהו שכתב הרמב"ן דברכת יוצר ברכת השבח היא וברכת אהבה ברכת המצוה לחובת ק"ש.

ברכת המצות לאחר עשיית המצוה

ידועים הם שיטת האו"ז (הלכות ק"ש סימן כהף הובא בהגהת אשרי ריש חולין) שאם לא ברך לפני עשיית המצוה יכול לברך אח"כ. ראיתו מההיא דאמרו להם הממונה, עי"ש שדן כל הסוגיא באריכות ומסיק שאי אקדים וברך אהבת עולם וקרי ק"ש והדר קרא יוצר אור יצא ידי חובה, דברכות לקרותן כסדרן אין מעכבות זו את זו, אבל אם הניח אחת לגמרי לא יצא ידי חובתו. וכתב דלמדנו מכאן דכל היכא שלא ברך קודם המצוה מברך לאחר כן ויוצא ידי ברכה, וראיה לדבר טבילת גר שמברך אחר

טבילה משום גברא דלא חזי לא מצי לברך קודם לכן, ה"ה לשכח דלא אפשר ליה לברך כבר עובר לעשייתה שמברך לאחר כך. הרי לך שלדבריו גם ברכת יוצר אור הוי ברכה על ק"ש.

למה ברכת אמת ויציב אינו מתחיל בברכה

עוד כתב הרמב"ן שלפיקך עשו נמי ברכת אמת ויציב ברכה הסמוכה לחברתה, רצה לומר שהיות וברכת אהבה רכה הוי ברכת המצות לק"ש לכן ק"ש לא נחשב כהפסק בין ברכת אהבה רכה לברכת אמת ויציב.

עצם היסוד שאם נחשב הקריאה להפסק בין ברכה לפנייה לברה שלאחריה שתלוי אי נחשב לברכת המצוה רואים גם ברשב"א רק לצד הפוך. ששיטת הרשב"א (ברכות יא, א) שברכת אמת ויציב אינה נחשבת לברכה הסמוכה לחברתה, אלא דנחשב כברכה קצרה ולכן חותם בברכה ואינה פותח בברכה. וז"ל ואף היא נקראת קצרה, וכ"ש אמת ויציב שהיא אינה סמוכה וכדעת הגאונים ז"ל וכדמשמע בתוספתא, ואינה פותחת בברוך, וה"ה לשתים אחרונות של ערבית, ובהמשך דבריו כתב ז"ל משמע מיהא דאמת ויציב ואמת ואמונה אינן סמוכות לברכות שלפני ק"ש אלא כך נתקנה מעיקרא שלא לפתוח בברוך ולחתום בברוך וכדכתבין לעיל. והדין נותן שאלו מחמת סמיכותה לברכות של קודם קריאה הרי הפסיקה הקריאה בינה ובין הברכה שלפניה וכל שמעשה מפסיק בין הברכה שלאחר המעשה לברכה של קודם המעשה דין הוא שתהא פותחת בברוך ולא תקרא סמוכה לברכה הראשונה שלפני המעשה, דהא ברכת התורה שלאחריה פותחת היא בברוך ואף על פי שכבר בירך לפנייה וכן ברכת המזון פותחת היא בברוך אף על פי שקדמה לה ברכת הלחם וכן ברכת כסוי וכן ברכת המגילה וכן כלי, אלא שהיא ודאי אינה סמוכה ואפילו כן לא ראו לפתוח בה בברוך, וכן נראה מדברי הגאונים ז"ל כמר רב יוסף ורב צמח ורב האי ורב יצחק בן גיאת זצ"ל שאמרו שהברכות הראשונות של שמע אינן ברכות שמע וברכה שלאחריה היא ברכת שמע. הרי לך שגם הרשב"א מוקט שתלוי אי הוי ברכת המצוה, אלא משום שס"ל דלא הוי ברכת המצוה לכן ק"ש הוי הפסק.

כדברי הרמב"ן נפסק בשו"ע (או"ח נט, ד). וכתב הרמ"א ז"ל ועיין לקמן סי' ס"א. ומסביר הגר"א ששם פסק כדעת הרא"ש ורמ"ה לענות אמן, והטעם משום דברכות אינן על ק"ש כנ"ל. א"כ יוצא שבזה נחלקו המחבר ורמ"א, א"כ דעת המחבר שברכות ק"ש אכן הוי ברכות ק"ש, ודלא כמ"ש הגר"א לבאר למה אין הברכות מעכב ק"ש.

וצ"ל שהדין שהברכות אינם מעכבים ק"ש אינו משום שאינם ברכת ק"ש, אלא כמו כל ברכות המצוות שאינם מעכבים עשיית המצוה, ודלא כמ"ש הגר"א.

תפלת ערבית מוקדם

עוד איתא בשו"ע (או"ח רלה, א) שאם הצבור מקדימים לקרות ק"ש מבעוד יום, יקרא עמהם ק"ש וברכותיה ויתפלל עמהם, וכשיגיע זמן, קורא ק"ש בלא ברכות.

וכתב הגר"א שהרא"ש בריש ברכות כתב ששאלו מרב האי כו' והשיב כו' מפלג המנחה ולמעלה כו' ותר"י כ' לקרות גם ק"ש בראשונה כקורא בתורה, וכמ"ש רש"י שם כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה, וגם הברכות יכול לקרות כיון ששקעה חמה הוי לילה קצת לענין זה, וכמו שנחשב ערבית לענין תפלה לר"י אף שלענין ק"ש אינו לילה דאינו זמן שכיבה וי"ל גולל אור כיון ששקעה חמה. **ואהבה רבה י"ל ג"כ שעיקרן אינן על ק"ש וע' מ"ש בסי' ס"ב:**

וקשה כנ"ל הרי המחבר סובר דאהבה רבה שפיר הוי ברכה על ק"ש, ומה"ט אינו עונה אמן, א"כ למה אומר אהבה רבה. וזה קשה אפילו אם לא נאמר כהגר"א. זאת ועוד שב"י מביא דברי הרשב"א ז"ל, וא"ת היאך הוא אומר ברכות קריאת שמע בבית הכנסת כיון שאינו יוצא ידי חובת קריאת שמע באותה קריאה הרי הן ברכות לבטלה כבר כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' מז) אל תתמה דברכות קריאת שמע אינן ברכות של קריאת שמע ממש כברכת התורה וברכת המצות שאם כן היה לנו לברך לקרות את שמע אלא ברכות הן שנתקנו בפני עצמן אלא שתקנו לאמרם לפני קריאת שמע ולאחריו וכן הסכימו הגאונים ע"כ:

ברכות ק"ש לאחר זמן ק"ש

עוד איתא בשו"ע (או"ח נח, ו) אע"פ שזמנה נמשך עד סוף השעה הג', אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' שהוא שליש היום, ואין לו שכר כקורא בזמנה. ואם עברה שעה ד' ולא קראה, קוראה בלא ברכותיה כל היום. ובאור הגר"א דטעם מש"ש לא הפסיד הברכות, **דברכות לא שייכי לק"ש כמ"ש הרשב"א** וה"ה כמו תפלה ולפיקך דינם כמו בתפלה. שוב קשה כנ"ל, שהרי המחבר פסק כהרמב"ן, א"כ תינח שאר ברכות ק"ש יכול לאומרו אח"כ שאינם ברכות על ק"ש, אבל ברכת אהבה רבה לפי הרמב"ן הוי ברכה על ק"ש. זאת ועוד הרי יוצא מהרמב"ן שאינו יכול לומר ברכת אהבה רבה אחר שכבר קרא ק"ש, שהרי הביא ראייה מהא ד"אמרו לו" שברכת אהבה רבה הוי ברכת המצוות.

האם יש שני דינים בברכת ק"ש לפי הרמב"ן

חתני היקר הרב יוסף ברזון שליט"א רצה ליישב דברי המחבר, דהנה הרשב"א הוכיח כדבריו, שברכות ק"ש אינם ברכת המצוה, מהא דשונה נוסח ברכה מכל שאר ברכות המצות, ומה יענה הרמב"ן לטענה זו. ורצה לומר שאולי גם הרמב"ן מודה שברכת אהבה רבה הוי גם ברכת השבח, אלא דהוי גם ברכת המצוה ולכן אין להפסיק. ולפי"ז ניחא דברי המחבר שאע"פ שפסק כהרמב"ן לענין הפסק עדיין פסק שאומר אהבה רבה לפני ואחרי שקרא ק"ש.

אבל לענ"ד אין זה נכון, א' לשון הרמב"ן משמע שאינו אלא ברכת המצוה, שהרי מחלק בין ברכת יוצר אור לברכת אהבה רבה, שברכת יוצר אור הוי ברכת השבח ואילו ברכת אהבה רבה הוי ברכת המצוה, משמע שאינו כמו יוצר אור כלל.

ועוד שהרי הוכיח מסוגיא דאמר להם הממונה שאהבה רבה הוי ברכה על ק"ש מהא דא"א לומר אהבה רבה אחרי ק"ש. וע"כ שאינו גם ברכת המצוה וגם ברכת השבח.

עניית אמן אחר ברכת הש"ץ

עוד רצה ליישב, דהנה הב"י (סימן נט) מדייק משו"ת הרא"ש שאחר הבוחר בעמו ישראל באהבה היה עונה אמן, וכתב שרבינו יונה (לג: ד"ה ולענין) כתב בשם ר"מ (ברכות פ"א פי"ז) שאין לו להפסיק כלל דכיון שאומר הברכות על ק"ש אין לו להפסיק בין הברכה והדבר שמברכים עליו, וכן הסכימה דעת הרמ"ה והרמב"ן ז"ל עכ"ל. וטעמו של הרא"ש אפשר שהוא מפני שאין ברכה זו על ק"ש שהרי אין אנו מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו על ק"ש, הלכך לא הוי אמן הפסק בין הברכה לק"ש. **אי נמי דע"כ לא אמרי הני רבוותא שאין לו להפסיק אלא כשעונה אמן אחר ברכת עצמו**, אבל כשעונה אמן אחר שליח ציבור לא הוי הפסק. וכן כתב רבינו בסיומן ס"א בשם הרמ"ה שאם הקדים וסיים הבוחר בעמו ישראל באהבה קודם שליח ציבור יכול לענות אמן כשמסיים שליח ציבור דלאו עונה אמן אחר ברכתיו הוא אלא אחר שליח ציבור והפסקה ליכא דלא גרע משאלת שלום דמפסיקין בין ברכה שנייה לשמע (לקמן סי' טו).

ולפי"ז לפי תי' השני לא ס"ל להרמב"ן דהוי ברכה על ק"ש שאין להפסיק כלל, אלא שאין לענות על ברכת עצמו. שהרי הב"י לא מצטט מהרמב"ן אלא מרבינו יונה בשמו. וגם בחידושים לא מייר אלא בעניית אמן אחר ברכת עצמו. א"כ י"ל שהמחבר לא פסק אלא שאין לענות על ברכת עצמו, אבל על ברכת הש"ץ שפיר דמי אפילו להרמב"ן. וניחא שפסק כדברי הרשב"א שיכול לומר ברכות ק"ש גם בלי ק"ש.

[ג]

ברכת התורה לפני ק"ש

ברכת התורה לק"ש

קיים עוד בעיא במי שקם דקה לפני סוף זמן ק"ש, וקורא ק"ש "על המטה", והוא שקורא ק"ש בלי ברכת התורה, ויש לדון האם צריך לברך ברכת התורה לפני שקורא ק"ש.

והנה נחלקו הפוסקים האם חייב לברך ברכת התורה לפני אמירת פסוקים דרך תחנונים כגון בסליחות. השו"ע (או"ח מו, ט) מביא שני דעות, וז"ל לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אעפ"י שהוא אומרם דרך תחנונים. וי"א שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסברא ראשונה. וכתב הרמ"א שהמנהג כסברה אחרונה, שהרי בימי הסליחות מתפללים הסליחות ואח"כ מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות, וכן בכל יום כשנכנסין לבהכ"נ אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכין על התורה. ועדיין יש לשון האם ק"ש נחשב דרך תפלה או לא.

ברכת אהבה רבה כברכת התורה

והנה איתא בשו"ע (או"ח מז, ז - ח) ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה, אם למד מיד בלי הפסק. אבל כתב שיש להסתפק אי סגי בקורא ק"ש סמוך לה מיד בלי הפסק, ולכן יש לייזהר לברך ברכת התורה קודם אהבת עולם.

וכתב המשנ"ב (ס"ק יז) די"ל דק"ש הוי רק כדברי תפלה כיון שאינו אומר זה לשם לימוד. ועיין בביאור הגר"א שהוכיח בפשיטות דאין ק"ש מועיל לזה, אח"כ מצאתי ג"כ בספר אליהו רבא שהביא כן מהרבה פוסקים ופסק כן להלכה. ונראה דאם קרא ק"ש לאחר זמן ק"ש דהוי כקורא בתורה אפשר דלכו"ע אין צריך לחזור ולברך, אפילו אם לא למד אח"כ מיד.

משמע מדברי המשנ"ב שהדיון פה הוא האם ק"ש יש לו דין של לימוד התורה, ויהיה נ"מ גם לענינו האם יש חיוב ברכת התורה, ולפי"ז למסקנת הגר"א שלא מועיל ק"ש לאהבה רבה א"כ לכאורה יצא קולא של"צ לברך ברכת התורה לפני ק"ש.

אמנם החתן היקר שלי הרב נחום לוי שליט"א העיר מדברי הביה"ל (נב, א) שהביא מש"כ הפמ"ג שאם שכח והתחיל בברכת ק"ש ולא אמר עדיין בה"ת, יכיון בפירוש באהבה רבה שלא לצאת בזה ידי המצוה של ברה"ת ואז לא נפטר ברה"ת לכו"ע. ותמה עליו לפי מש"כ המאמר מרדכי דלכן אמרו בגמרא שכבר נפטר באהבה רבה לפי שאה"ר גופא היא בה"ת, ובאמת שכדבריו

מוכה בירושלמי פ"א דברכות שקורא שם לאהבה רבה בה"ת כי ק"ש נמי תורה היא א"כ איך יוכל לחלוק הכונה לשניהם דהיינו לענין ק"ש יכוין שהברכה זו תהיה לשם ברכה עליה ולענין שאר דברי תורה יכוין שהברכה זו קוראה ע"מ שלא לצאת בה ברכת התורה.

ברכת התורה לפסוקי דזמרא

ולפי"ז יש להעיר למש"כ התוס' (ברכות לא, א) שהטעם שנהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה, הוא משום דקי"ל שאין מתפללין מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה כגון שעסק בדברי תורה, א"כ למה אין חיוב לברך ברכת התורה לפני פסוקי דזמרא. ומהסוגיא (ברכות יא, ב) דמשכים וכו' משמע שאינו צריך לברך ברכת התורה לפני התפלה אא"כ השכים ללמוד, ולא משום אמרית פסוקי דזמרא, אבל אם אומרים פסוק"ד משום עסק התורה למה אינו חייב לברך.